

МАКРОЕКОНОМІКА

БУНЯК Василь Богданович

*доцент кафедри аналітичної економії та
міжнародної економіки*

Рекомендована література

ОСНОВНА

1. *Панчишин С.* Макроекономіка: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – 616с.
2. *Панчишин Степан.* Макроекономіка: тести і задачі. – К.: Либідь, 2002. – 216с.
3. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: Підручник: У 2 кн. – Кн.1: Вступ до аналітичної економії. Макроекономіка / За ред. *С.Панчишина і П.Острове́рха.* – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2013 (2009). – 615 с.

ДОДАТКОВА

4. Економічна теорія: навчальний посібник / За ред. д-ра економ. наук, проф. *Є.Й.Майовця.* – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011.
5. Економічна теорія: вступ, макроекономіка, мікроекономіка. Навчальний посібник / За ред. *О.З.Ватаманюка.* – Львів: „Інтелект-Захід”, 2011. – 656с.
6. Економічна теорія: практикум (тести і задачі). Навчальний посібник / За ред. *О.З.Ватаманюка.* – Львів: „Інтелект-Захід”, 2010. – 374с.
7. *Стурський М.В.* Макроекономіка: Практикум. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 59с.
8. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка / За ред. *З.Ватаманюка і С.Панчишина.* – К: Альтернативи, 2001. – 608с.
9. *Базилевич В.Д.* Макроекономіка: Підручник / В.Д.Базилевич, К.С.Базилевич, Л.О.Баластрик; за ред. В.Д.Базилевича. – 3-є вид., випр. – К.: Знання, 2006. – 623с.
10. *Базилінська О.Я.* Макроекономіка: Навч.посіб.– К.: Центр навчальної літератури, 2005.– 442с.
11. *Кулішов В.В.* Макроекономіка: основи теорії і практикум. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. – 2-ге вид., виправлене.– Львів: „Магнолія 2006”, 2007.– 256 с.
12. *Манків Грегори Н.* Макроекономіка. – К.: Основи, 2000. – 588 с.
13. *Радіонова І.Ф.* Макроекономіка: теорія та політика: Підручник. – К.: Таксон, 2004. – 348с.
14. *Савченко А.Г.* Макроекономіка: Підручник. – К.: КНЕУ, 2005.
15. Манків Грегори Н. Макроекономіка. – К.: Основи, 2000. – 588 с.
16. Макконнелл Кемпбел Р., Брю Стенлі Л. Макроекономіка / Наук. ред. перекладу С. Панчишина. – Львів: Просвіта, 1997. – 671 с.
17. Бурда Майкл, Виплош Чарлз. Макроекономіка: європейський контекст / Наук. ред. перекладу С. Панчишина. - Основи, 1998. - 682 с.

ТЕМА 1.

МАКРОЕКОНОМІКА ЯК НАУКА

1. Економічні потреби та виробничі ресурси:

- а) потреби людей та їх безмежність
- б) виробничі ресурси та їх обмеженість;
- в) фактори виробництва.

2. Господарська діяльність та її суб'єкти :

- а) стадії господарської діяльності. Відтворення;
- б) основні економічні суб'єкти;
- в) економічна ефективність;

3. Предмет і функції макроекономіки:

- а) національна економіка як об'єкт макроекономіки. Суб'єкти національної економіки;
- б) предмет і функції макроекономіки. Основні сфери дослідження макроекономіки;
- в) історія формування макроекономіки як науки.
- г) макроекономіка і стабілізаційна політика;

4. Методологія макроекономічного аналізу:

- а) наукове абстрагування. Моделювання як метод макроекономічного аналізу. Ендогенні та екзогенні змінні макроекономічних моделей;
- б) макроекономічні показники. Номінальні і реальні змінні;
- в) філософія та історія макроекономіки.

5. Модель кругопотоку як вихідна модель макроекономічного аналізу:

- а) двосекторна модель кругопотоку Доходи, видатки і витрати;
- б) заощадження та інвестиції в моделі кругопотоку;
- в) державний і зарубіжний сектори в моделі кругопотоку. Відкрита і замкнута економіка.

Література

1. *Панчишин Степан*. Макроекономіка. – К.: Либідь, 2005. – С. 9-48.
2. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка / За ред. *С. Панчишина і П.Острроверха*. Книга 1. – К. : Знання, 2013 (2009). – С. 11-81.
3. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка / За ред. *З. Ватаманюка і С. Панчишина*. – К.: Альтернативи, 2003. – С. 118-130.
4. *Базилевич В.Д., Базилевич К.С., Баластрик Л.О.* Макроекономіка: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2004. – 17-68.
5. *Манків Грегорі Н.* Макроекономіка. – К.: Основи, 2000. – С. 34-46.

1. Економічні потреби та виробничі ресурси: а) потреби людей та їх безмежність

У сучасному суспільстві люди мають широке коло потреб.

- **Потреби** – це відчуття нестачі чогось суттєвого, що необхідне для підтримання життєдіяльності й розвитку організму, людської особистості і суспільства загалом.
- Це своєрідний психологічний стан невдоволеності, фізіологічного і психологічного дискомфорту, внутрішньої напруженості тощо.
- Цей стан є внутрішнім спонукальним мотивом господарської діяльності. Інакше кажучи, намагання задовольнити свої потреби мотивують поведінку людини, формують сукупність її інтересів.

- У минулому люди задовольняли свої потреби, споживаючи *дарові блага* природи.
- Однак уже в первісному суспільстві людям не вистачало для життя одних лише природних благ. Люди створили і розвинули господарку або економіку для продукування життєвих економічних благ.
- Інакше кажучи, *змістом призначення господарської діяльності*, що становить загальну основу економіки, є виробництво життєвих благ, необхідних для життєдіяльності суспільства.

- Потреби сучасної людини є надзвичайно широкими. Деякі потреби пов'язані з підтриманням її **біологічного існування (матеріальні потреби)**; інші – це потреби духовні й культурні. Із соціально-економічним прогресом суспільства, з підвищенням культурного рівня населення, продовженням тривалості життя та іншими чинниками **коло потреб розширюється**.
- Задоволення потреб є могутнім стимулом до подальшого розвитку виробництва. Одночасно виробництво стимулює розвиток нових потреб. Науково-технічний прогрес, нові технології часто створюють нові види благ, а отже – нові потреби.

- Людські потреби надзвичайно різноманітні. **Тому існують різні їх класифікації.**
- За характером виникнення вони поділяються на *біологічні* та *соціальні*. **Біологічні потреби** – потреби у повітрі, воді, їжі, теплі, безпеці тощо – *виникають із необхідності підтримання життя людини як біологічної істоти.*
- До **соціальних** відносять *бажання належати до певного кола людей, здобути визнання, користуватися повагою, а також потреба людини в самореалізації.*
- Відомі також потреби, **породжені розвитком цивілізації.** Сучасна людина бажає не просто захисту від холоду чи вітру, а житла з усіма зручностями, не просто одягу, а речей, що відповідають сучасній моді. Їй потрібні сучасне медичне обслуговування, газети, транспортні послуги, розваги тощо.

- Залежно від засобів, що забезпечують задоволення потреб, їх поділяють на **матеріальні** та **нематеріальні**.
- До **матеріальних потреб** належать ті, котрі задовольняються за допомогою матеріальних речей: продукти харчування, одяг, взуття, автомобілі, будинки тощо. **Нематеріальні потреби** задовольняються за допомогою **послуг**. Існують послуги освіти, культури, медицини, юридичних служб та ін.
- За способом задоволення потреби поділяють на **індивідуальні** та **групові**, або **колективні**. Одні потреби (в одязі, житлі, продуктах харчування тощо) людина задовольняє відособлено від інших людей. Решта потреб (у громадському порядку, безпеці, чистоту довкіллі тощо) задовольняється спільно. Деякі потреби (в освіті, транспорті, харчуванні) можуть задовольнятися як осібно, так і разом. **Із підвищенням рівня розвитку суспільства дедалі більше потреб задовольняються осібно.**

- За нагальністю задоволення потреби поділяють на *елементарні*, які задовольняються предметами першої необхідності (їжа, одяг, житло, медична допомога), і *вишукані*, які задовольняються предметами розкоші (парфуми, коштовні прикраси тощо).
- Безперечно, те, що є предметом розкоші для Степана, може виявитися предметом першої необхідності для Романа. Те, що декілька років тому вважали предметом розкоші, нині може бути предметом першої необхідності. Наприклад, холодильники, телевізори свого часу були предметами розкоші, нині ж вони є невід'ємною частиною побуту.

- Доросла людина розрізняє потреби за їхньою *важливістю і черговістю*. Економісти навіть ведуть мову про так звану *піраміду потреб*, яку запропонував американський соціолог **Маслоу**.
- Спочатку людина мусить задовольнити свої *первинні, фізіологічні потреби* – *втамування голоду, спраги, захист від холоду чи спеки тощо*. Якщо упродовж певного періоду первинні потреби не задоволені, виникає реальна загроза її працездатності, здоров'ю або навіть життю.
- Отже, первинні фізіологічні потреби лежать в основі піраміди потреб і задовольняються першочергово.

Піраміда потреб людини

- Після задоволення фізіологічних потреб людина прагне задовольнити свої потреби у *безпеці й захисті* – потреби у *стабільності, у законі й порядку, у свободі від страху, хворіб тощо*. Відтак вона намагається задовольнити свої *потреби у визнанні, розвинути й повніше використати свої творчі здібності, реалізуватися як особистість* (рис.).
- Отже, існує певна ієрархичність людських потреб, певна послідовність їх задоволення.

- Потреби людини в якомусь **конкретному** товарі або послугі можна задовольнити **повністю**. За короткий проміжок часу можна, наприклад, отримати достатню кількість хліба, опівців чи зубної пасти. Цілком зрозуміло, що одна операція апендициту не передбачає другої.
- Однак інша річ, коли йдеться про задоволення потреб у товарах і послугах **узагалі**. Ми не отримаємо і не можемо отримати їх у достатній кількості. Уявімо собі список потреб населення країни в автомобілях, відео, квартирах тощо. Він буде вражаючим. До того ж із плином часу під впливом реклами, телебачення, радіо потреби постійно примножуються.
- У своїй сукупності матеріальні потреби є **невтоленними**, або **безмежними**. Це означає, що матеріальні потреби **повністю** задовольнити неможливо.

1. Економічні потреби та виробничі ресурси:

б) виробничі ресурси та їх обмеженість;

- Для задоволення своїх матеріальних потреб люди використовують необхідні засоби, які називають **виробничими** або **економічними ресурсами**. Економічні ресурси складаються з усього того, що необхідно для виробництва потрібних людям товарів послуг. Це – незліченні види праці, найрізноманітніші корисні копалини, земля, фабричні й сільськогосподарські будівлі і споруди, різне устаткування, інструменти, машини, засоби транспорту тощо.

- Одні з цих ресурсів дані природою і вже тому абсолютно обмежені (земля, корисні копалини). Інші ресурси обмежені, бо обмежений наш власний розвиток (знання, кваліфікація тощо).
- У всякому разі у **кожний момент часу** суспільство має лише певний обсяг ресурсів, який неможливо швидко збільшити.
- Проте обмеженість ресурсів є певною мірою відносною, бо вона зумовлена рівнем потреб. Звуженням потреб можна відносно зменшити й обмеженість ресурсів.

- Економісти поділяють усі ресурси на дві великі групи: *матеріальні ресурси* – земля і капітал; *людські ресурси* – праця і підприємницький хист.
- **Земля** – це насамперед просторово-географічний фактор. На Землі живе людина, народ, розташовані держави – великі й малі. Однак території цих країн, хоч якими б вони були значними, обмежені. Земля до того ж і сама є ресурсом: на ній вирощують урожаї. Крім цього, земля містить великі багатства – корисні копалини, воду. Отже, **земля як економічний ресурс** – це всі дарові блага природи, які застосовують у виробництві, – орні землі, ліси, родовища корисних копалин, водні ресурси тощо.

- Природа постачає людині всі ті **матеріали**, з яких вона виробляє життєві блага, і ті **сили**, які людина використовує у процесі виробництва (сила вітру, води, атома тощо). **Земля – вихідний різновид ресурсу, без якого неможлива господарська діяльність.**
- **Основними природними умовами**, які впливають на розвиток господарства країни, є **кліматичні умови**, багатство корисних копалин, характер земної поверхні й географічне положення.

- **Капітал**, або **капітальні блага**, як економічний ресурс охоплює всі виготовлені виробничі знаряддя, тобто машини, інструменти, устаткування, будівлі, споруди, транспортні засоби, збутову мережу тощо.
- **Капітал**, по-перше, завжди становить результат попередньої праці людей і вже тому є обмеженим ресурсом; по-друге, він призначений не для безпосереднього споживання, як споживчі блага, а для подальшої участі в процесі виробництва.
- Процес виробництва і придбання капітальних благ має назву **інвестування**. Економісти нерідко називають капітал фізичним, бо він існує у вигляді речей.

- Капітал є могутнім фактором виробництва. Застосовуючи в процесі праці капітал, людина надзвичайно збільшує свою силу і може виконувати таку роботу, яку без капіталу вона не могла б ніколи подужати. Історичний прогрес величезною мірою пов'язаний із застосуванням капіталу в різних його формах.
- **Гроші не належать до фізичного капіталу.** Оскільки гроші нічого не виробляють, а тільки представляють капітал і можуть за певних умов на нього перетворюватися (коли за них купують засоби виробництва), то їх не розглядають як економічний ресурс. *Гроші – це фінансовий капітал.*

- **Праця** охоплює сукупність усіх фізичних і розумових здібностей людини, які застосовують у виробництві життєвих благ.
- Праця є джерелом усіх дій, спрямованих на перетворення речовини природи для задоволення потреб людини, джерелом усіх економічних цінностей.
- Тільки завдяки праці людське суспільство досягло того надзвичайно високого ступеня матеріальної й духовної культури, який ми маємо нині і який слугує основою нашої цивілізації.

- Розвиток національної економіки та її результативність значною мірою зумовлені **кількістю** і **якістю праці**.
- **Кількість праці** залежить від чисельності населення, його вікового і статевого складу, ступеня фізичного здоров'я та господарської активності населення.
- **Якість праці** визначають: освітній і професійний рівень працівників, суспільний і технічний поділ праці, ступінь особистої свободи, психофізіологічні умови.
- Усі чинники, які впливають на якість праці, підвищують її продуктивність. Під **продуктивністю праці** розуміють **кількість продукції, яку виробляють за одиницю часу**; чим більше виробляють продукції – тим вища продуктивність.

- Важливість цих трьох економічних ресурсів у процесі виробництва життєвих благ протягом людської історії змінювалося.
- Початково, коли людина привласнювала готові продукти природи, вирішальна роль належала землі.
- З переходом від збирання диких плодів, полювання і рибальства до скотарства і, особливо, землеробства, а потім до ремесла щоразу вагомішою ставала праця: створювані продукти дедалі більшою мірою становили результат праці. **З цього часу аж дотепер праця є визначальним фактором виробництва.**

- Капітал з'являється пізніше. Тривалий час він існував у вигляді нескладних інструментів.
- Великого значення капітал набуває тільки наприкінці XVIII ст. із винаходом машин і переходом до механізованого виробництва.
- З цього часу капітал перетворюється на могутню господарську силу, розширює можливості виробництва до грандіозних розмірів. Роль цього ресурсу зростатиме й надалі.

- Спільною важливою рисою всіх економічних ресурсів є те, що вони *рідкісні*, тобто кількість їх обмежена.
- Обмеженість ресурсів породжує багато техніко-економічних проблем: обмеженість обсягу виробництва, необхідність всебічної економії виробничих ресурсів та вибору, пошуків альтернативних варіантів використання ресурсів тощо.

- Поєднання й організацію трьох видів економічних ресурсів у процесі виробництва забезпечує **підприємливість**, яка є ще одним, четвертим економічним ресурсом.
- **Підприємницький хист**, або просто **підприємливість**, є **особливим людським ресурсом**. Підприємець виконує низку функцій.
 - По-перше, він **організовує поєднання ресурсів землі, праці, капіталу** в єдиний процес виробництва товарів і послуг.
 - По-друге, підприємець **ухвалює рішення** у процесі ведення бізнесу.
 - По-третє, **підприємець – це новатор**, який намагається запровадити у виробництво нові продукти чи нові виробничі технології.
 - По-четверте, **підприємець – це людина, яка ризикує**. У ринковій економіці прибуток не гарантований. Результатом господарської діяльності підприємця може бути і збиток.

- Для задоволення своїх потреб люди повинні мати відповідну сировину і матеріали, які можна взяти тільки від природи. Потрібно докласти багато праці, щоб пристосувати надані природою сировину і матеріали для отримання потрібних життєвих благ.
- Виробничі ресурси поділяють на **відновні** і **невідновні**.
- До **відновних ресурсів** належать ті, які створюються і поповнюються природою або людиною. Так, вирубаний ліс можна відновити, посадивши нові дерева. Щоправда, на новий ліс доведеться чекати 50-100 років, а то і більше. До відновних ресурсів належать ґрунти, флора, фауна, трудові ресурси тощо.
- **Невідновні виробничі ресурси** – це корисні копалини, передовсім **нафта, газ, вугілля, залізна руда та ін.** Людство поки що не знає, як відновити запаси копалин, що швидко вичерпуються.

в) фактори виробництва.

- Для задоволення своїх потреб люди виробляють різноманітні товари і послуги. Виробництво – це виготовлення будь-якого продукту, наприклад пошиття одягу, видобуток газу, продукування знань і т.д.
- Процес виробництва завжди передбачає поєднання ресурсів. *Виробничі ресурси, що залучені у процес виробництва, називають **факторами виробництва**.*
- Вітчизняні економісти найчастіше так класифікують фактори виробництва: 1) робоча сила; 2) предмети праці; 3) засоби праці; 4) технологія і організація виробництва; 5) енергія; 6) інформація.

- Під **робочою силою** розуміють сукупність фізичних і розумових здібностей людини, які вона застосовує у процесі виробництва.
- Можна сказати також, що робоча сила – це здатність до **праці**. Праця ж є не що інше, як витрачання фізичної, нервової, розумової енергії людини з виробничою метою.
- Людська праця відрізняється від "праці" тварин доцільністю, осмисленістю дій. Коли людина береться до праці, вона ставить перед собою певну мету, накреслює план своїх дій, порівнює результат праці з раніше створеним ідеальним образом. Тварини ж користуються природою і вносять в неї зміни інстинктивно.

- **Предмет праці** – це те, на що спрямована праця людини і що становить основу майбутнього продукту. Нині абсолютна більшість предметів праці є результатом попередньої праці, тобто **сировиною**; тепер створюються предмети праці, яких не дає природа. Проте зрештою всі предмети праці взяті з природи. Тому дуже мудро сказав Петі: "Праця – батько багатства, земля – його мати".
- **Засоби праці** – це річ або комплекс речей, якими людина діє на предмети праці. Вирішальними є технічні засоби праці (машини, устаткування) – кісткова й мускульна система виробництва. Вони є визначальною ознакою кожної історичної епохи.

- До засобів праці належать також усі матеріальні умови процесу праці – виробничі будівлі, канали, дороги тощо, які називають **виробничою інфраструктурою**. **Загальним засобом праці є земля**. Крім мускульної системи виробництва виділяють ще й судинну систему (труби, бочки, чани і т.д.).
- Залежно від функцій, які виконує в процесі праці та чи інша річ, вона може бути і предметом, і засобом праці. Так, діючий токарський верстат належить до засобів праці, а той, що в ремонті, – до предметів праці.

- В умовах науково-технічної революції функції щодо перетворення предметів праці й управління цим процесом передаються машині, а людина усувається з виробничого процесу.
- До засобів праці додається **керуючий пристрій**, за людиною закріплюються творчі функції, пов'язані з контролем і регулюванням роботи всієї виробничої системи. Тому дедалі більше працівників у сфері матеріального виробництва усуваються від безпосереднього впливу на предмети праці.
- Зміст праці в сучасних умовах характеризується зростаючою складністю робіт, посиленням інтеграції виконавчої, управлінської, розумової та інших видів праці, високими психічними навантаженнями.

МАМРО

ЕКОНОМІКА

- Предмети праці й засоби праці в сукупності становлять **засоби виробництва**, які є речовим фактором виробництва.
- Робоча сила становить особистий фактор виробництва.
- Виробництво ж являє собою не просте механічне поєднання його факторів, а складну систему взаємодії цих факторів через **технологію та організацію виробництва**.
- **Технологія** виражає взаємодію основних факторів виробництва, способи впливу людини на предмети праці. Люди оволодівають секретами виготовлення нових видів продукції, винаходять прогресивні технології, використовують якісно нові матеріали. Одночасно зі зміною процесу технології змінюється й **організація виробництва**, яка **узгоджує взаємодію** усіх залучених до виробництва факторів.

- З розвитком виробництва змінюються фактори виробництва, характер їх взаємодії, зростає значення **енергії**. Початково енергія не виділялась як самостійний фактор виробництва. Її забезпечувала або рушійна сила людини, або робоча худоба, яку застосовували у виробництві. Ще в першій половині XIX ст. з усіх видів енергії, що вироблялись і споживались на Землі, 96% припадало на мускульну силу людини та свійських тварин і лише 4% становила частка водяних коліс, вітряків та перших парових машин. Сьогодні проблема енергетичного забезпечення виробництва стала першорядною. Без потужних джерел енергії взаємодія факторів виробництва вже неможлива.

- В умовах науково-технічної революції неодмінним фактором виробництва стала **інформація**;
- неухильно зростає значення **виробничої** (транспорт, зв'язок, інформаційне забезпечення тощо), а також **соціальної** (освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення) **інфраструктури**.

- У процесі виробництва створюються життєві блага. Залежно від призначення виготовленої продукції виділяють *виробництво споживчих благ і виробництво капітальних благ, або засобів виробництва*.
- У типовій ринковій економіці частка вироблених упродовж року капітальних благ становить близько третини всього національного продукту, а решту – споживчі блага.
- Проте економічна історія дає нам приклади того, коли в країнах з командною економікою частка капітальних благ перевищувала дві третини, а частка споживчих благ становила лише близько третини виготовленого продукту.
- За такого співвідношення вироблюваних споживчих і капітальних благ відбувається по суті "виробництва заради виробництва".

2. Господарська діяльність та її суб'єкти: а) стадії сучасної господарської діяльності. Відтворення

- Макроекономіка є однією з галузей економічної науки, яка ґрунтується на двох фундаментальних фактах.
 - По-перше, матеріальні потреби людей практично безмежні.
 - По-друге, економічні ресурси обмежені.

- Макроекономіка, як і всі інші економічні науки, вивчає господарську діяльність людей.

Сучасна господарська діяльність передбачає **чотири стадії** – виробництво, розподіл, обмін та споживання.

Вихідним пунктом господарської діяльності є власне **виробництво**, в якому люди пристосовують речовину і сили природи для створення потрібних продуктів, які задовольняють їхні потреби.

- **Розподіл** встановлює частку кожної людини у створеному національному продукті.
- Відтак відбувається **обмін**, у процесі якого люди обмінюють свої доходи на блага, які потрібні для задоволення потреб людей.
- І насамкінець відбувається **споживання**, яке означає використання людьми життєвих благ для задоволення своїх потреб.

- Для існування і розвитку людського суспільства процеси виробництва, розподілу, обміну та споживання життєвих благ мають безперервно поновлюватись.
- Цю *поновлюваність і безперервність господарської діяльності* часто називають **відтворенням**.

МАМРО

ЕКОНОМІКА

Суб'єкти національної економіки

- У національній економіці діють три основні економічні суб'єкти —
- домогосподарства,
- фірми
- держава.

- **Домогосподарство** є економічною одиницею, що складається з однієї або більше осіб, яка
 - володіє й постачає економіку ресурсами
 - використовує отримані за ресурси доходи для купівлі товарів і послуг, які задовольняють матеріальні блага його членів.

- Домогосподарство як поняття близьке до поняття сім'ї, але не завжди збігається з ним.
- Сім'я є суспільною одиницею, а домогосподарство – економічною.
- Сім'я – це організований на основі шлюбу й родинно-кровних зв'язків тісний союз кількох людей (батьки і діти), які об'єднані спільністю проживання, веденням спільного господарства, взаємною моральною відповідальністю і взаємодопомогою.
- Домогосподарством є як сім'я, так і особа, що проживає окремо і веде свій бюджет, або дві чи кілька осіб, що не є кровними родичами і не перебувають у шлюбі, але проживають в одному помешканні, повністю або частково об'єднують свої доходи і майно, спільно споживають певні види товарів і послуг.

- **Фірма** є діловою одиницею, яка використовує куплені у домогосподарств ресурси для виробництва товарів і послуг та володіє й керує одним або багатьма підприємствами.

- У ринковій економіці фірма є головною ланкою національної економіки, через яку громадяни реалізують свою господарську діяльність, зорієнтовану на отримання прибутку.
- У кожній країні з ринковою економікою є велика кількість різноманітних фірм, наприклад, у вітчизняній економіці – кілька сотень тисяч фірм, а в економіці США – їх більше 20 млн.

- Фірми різняться за:
 - розмірами,
 - сферами діяльності,
 - власністю та іншими ознаками.
- Зокрема, за розмірами розрізняють **великі, середні і малі фірми (підприємства)**.
- За власністю виокремлюють **приватні, державні та колективні**.
- У межах приватної власності виділяють **одноосібне володіння, партнерство і корпорацію**.

- У різних галузях національної економіки підприємства характеризуються певними особливостями.
- Наприклад, промислові підприємства за характером сировини поділяють на підприємства **добувної і обробної промисловості**,
- **За призначенням готової продукції** розрізняють підприємства, що виробляють **індивідуальні блага та блага колективного вжитку, капітальні блага і предмети споживання** і т. д.
- Є чимало інших класифікаційних ознак фірм та підприємств.
- **Не зважаючи на відмінності між ними головною функцією усіх підприємств є виробництво життєвих благ, або інакше кажучи, господарська діяльність.**

- **Держава** в усі часи виконує роль політичного центру, який забезпечує захист особи та її власності, охорону правопорядку та управління країною.
- **Держава** виконує важливі економічні функції — формує правове середовище, перерозподіляє доходи, забезпечує суспільство благами громадського вжитку, стабілізує національну економіку та ін.

- Отже, **домогосподарства** представляють населення країни. Вони є основними власниками і постачальниками економічних ресурсів, а також споживачами, заощадниками і платниками податків. Домогосподарства персоніфікуються в сім'ях та окремих громадянах.
- **Фірми** є головними споживачами економічних ресурсів і одночасно виробниками більшості товарів і послуг у національній економіці. Фірми персоніфікуються у підприємцях.
- **Держава** персоніфікується у чиновницькій та державній бюрократії.

Економічна ефективність

- Ми знаємо, що **економічні ресурси**, як **матеріальні** (земля й капітал), так і **людські** (праця і підприємницький хист) - **обмежені**.
- Суспільство може впливати на ступінь невідповідності між потребами й ресурсами, прагнучи повнішого задоволення потреб, виходячи з наявних ресурсів, **підвищуючи економічну ефективність використання ресурсів**.

Економічна ефективність

- **Економічна ефективність**

характеризує зв'язок між кількістю ресурсів, витрачених у процесі виробництва, і кількістю товарів і послуг, отриманих у результаті використання цих ресурсів.

- Ефективне функціонування економіки передбачає **повне залучення ресурсів і повний обсяг виробництва**.
- Останній досягається за **виробничої ефективності** — виготовлення кожного продукту з найнижчими витратами виробництва — та **розподільної ефективності** — виробництва найбажанішої для суспільства продукції.

Проблема вибору і виробничі можливості національної економіки

- Оскільки ресурси рідкісні, економіка за повної зайнятості та повного обсягу виробництва не може забезпечити необмеженого випуску товарів і послуг. Саме тому люди повинні вибирати, які продукти виробляти, а від яких відмовитися. Отже, перед суспільством виникає *проблема вибору*, пошуку альтернативних варіантів використання ресурсів.

Крива виробничих можливостей. Альтернативна вартість

- Для найкращої ілюстрації проблеми вибору зробимо декілька **припущень**:
- Національна економіка функціонує за умов повної зайнятості й досягає повного обсягу виробництва.
- Наявні ресурси постійні як за кількістю, так і за якістю.
- Технологія виробничих процесів є постійною. Припущення 2 і 3 означають, що ми розглядаємо ситуацію на певний момент часу або упродовж дуже короткого проміжку часу. Для тривалого періоду ці припущення були б нереалістичними.
- Національна економіка виготовляє не величезну кількість товарів і послуг, а лише два продукти – вершкове масло і трактори. Масло є споживчим благом, тобто продуктом, який **безпосередньо** задовольняє потреби людей. Трактори символізують блага виробничого призначення, тобто продукти, які задовольняють потреби людей **опосередковано**, забезпечуючи ефективніше виробництво. Це припущення означає, що всі ресурси будуть розподілені між виробництвом цих двох продуктів.

- За усіх цих припущень перед економікою постає проблема **вибору** між двома альтернативами. Обмеженість ресурсів означає, що економіка здатна виробляти обмежений обсяг продукції: будь-яке збільшення виробництва одного продукту потребуватиме переміщення частини ресурсів із виробництва іншого. **Суспільство не може водночас досягати двох взаємопротилежних цілей.**

- *Отже, у будь-який момент часу економіка за певної зайнятості і повного обсягу виробництва мусить жертвувати частиною одного продукту, щоб отримати більше іншого продукту.* Обмеженість ресурсів не дає змоги одночасно збільшувати виробництво обох продуктів.

Таблиця . Альтернативні можливості виробництва масла і тракторів

<i>Альтернативи</i>	<i>Трактори, тис. шт</i>	<i>Масло, млн кг</i>
<i>A</i>	15	0
<i>B</i>	14	1
<i>C</i>	12	2
<i>D</i>	9	3
<i>E</i>	5	4
<i>F</i>	0	5

Для наочності варіанти виробництва двох альтернативних продуктів можна зобразити графічно у вигляді **межі виробничих можливостей (МВМ)**, або **кривої трансформації**.

Рис. Крива виробничих можливостей

- Крива виробничих можливостей, як видно з рис. нахилена вправо і вниз. Це означає, що в умовах повної зайнятості збільшення виробництва одного продукту означає відмову від іншого. Людям доводиться вибирати між альтернативним застосуванням ресурсів. Ця крива є *опуклою* лінією, а не *прямою*. Це пов'язано з дією *закону зростання альтернативної вартості*.

- **Альтернативна вартість** – це кількість певного продукту, від якої відмовилися, щоб отримати деяку кількість даного продукту. Альтернативна вартість – найцінніша після вибраної альтернатива, від якої відмовилися. Щойно хто-небудь ухвалює рішення про використання обмежених ресурсів, тобто здійснює економічний вибір, перед ним одразу постає питання альтернативної вартості.
- **Суть закону зростання альтернативної вартості можна сформулювати так: для отримання додаткової одиниці потрібного продукту доводиться відмовитися від щораз більшої кількості іншого продукту.**

Рис. Незайнятість ресурсів і крива виробничих можливостей

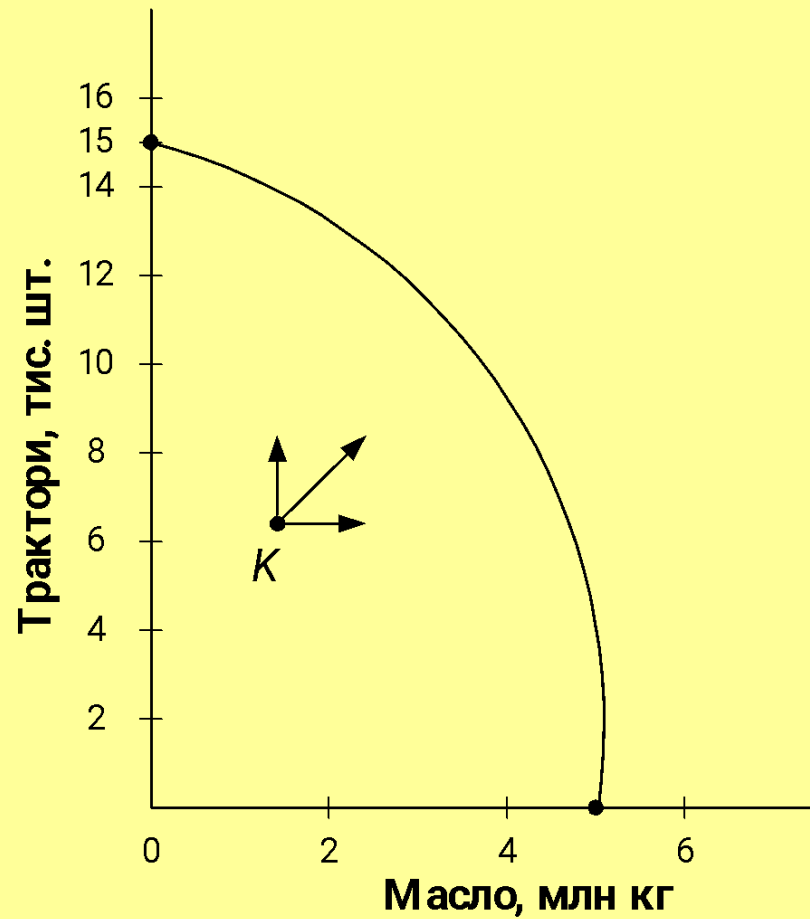

Рис. Крива виробничих можливостей за умов економічного зростання

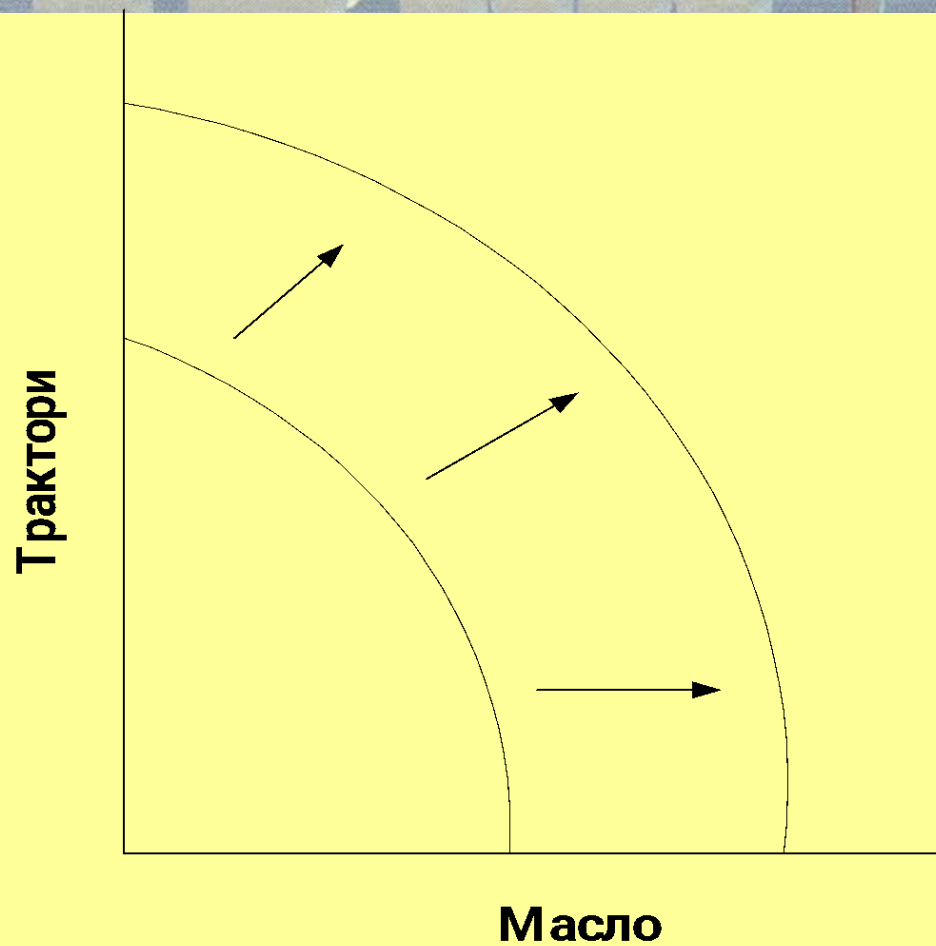
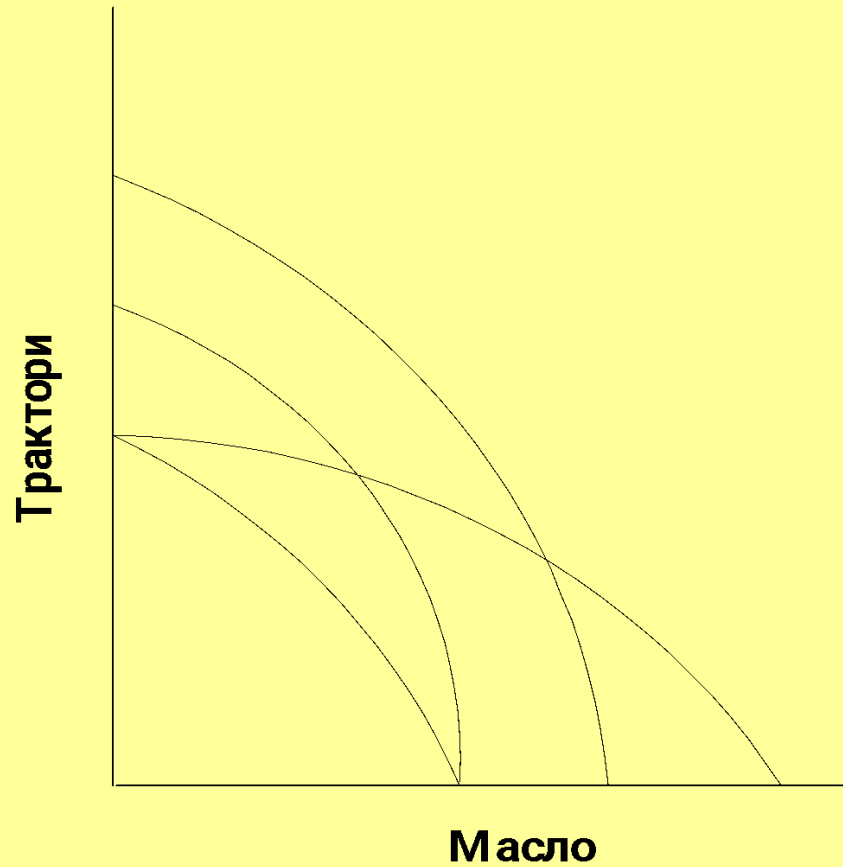

Рис. Крива виробничих можливостей у динамічній економіці

3. Предмет і функції макроекономіки

Для підвищення ефективності використання ресурсів мусить розвиватися **національна економіка** яка є об'єктом макроекономіки.

- **Національна економіка** — це сукупність домогосподарств, підприємств, відповідних державних інституцій і установ, інфраструктури та різних активів у межах певного природного середовища й державної території.
- У вузькому розумінні **національна економіка** – це ділові підприємства та об'єкти інфраструктури.

- У національній економіці передовсім виокремлюють галузі. **Галузь** – це сукупність підприємств і виробництв, які виготовляють однакову або подібну продукцію.
- Співвідношення між обсягами продукції, які створені в окремих галузях, називають **галузевую структурою національної економіки**.
- У галузевій структурі економіки прийнято виокремлювати галузі **матеріального** і **нематеріального** виробництва.

- У національній економіці можна виділити дві сторони — **фізичну економіку** та **монетарну економіку**.
 - *Фізична економіка* охоплює ресурси — працівників, природні багатства, засоби виробництва та виготовлені життєві блага.
 - Основними складовими *монетарної економіки* є гроші й ціни.

3. Предмет і функції макроекономіки

б) предмет і функції макроекономіки. Основні сфери дослідження макроекономіки

Об'єктом макроекономіки є економічна система,
Предметом цієї науки – ефективність функціонування економічної системи.
Економічна система – це спосіб організації національної економіки.

- Основними елементами економічної системи є механізми:
 - узгодження діяльності економічних суб'єктів,
 - реалізації власності на виробничі ресурси та виготовлені життєві блага,
 - розподілу й перерозподілу створеного національного продукту,
 - взаємозв'язку фізичної й монетарної економіки та ін.
- Економічні системи ґрунтуються на натуральній або товарній формі виробництва.

Отже, **макроекономіка** вивчає ефективність функціонування економічної системи та її механізмів в умовах обмежених виробничих ресурсів. Вона досліджує, як мають бути організовані виробництво, розподіл, обмін та споживання для найповнішого задоволення потреб людей.

Функції макроекономіки

Макроекономіка як наука виконує такі **функції**:

- 1) **теоретико-пізнавальну**;
- 2) **практичну**;
- 3) **світоглядно-виховну**;
- 4) **методологічну**.

Функції макроекономіки

Теоретико-пізнавальна функція макроекономіки спрямована на виявлення закономірностей, притаманних функціонуванню економічної системи

Практична – на вироблення рекомендацій для проведення економічної політики.

Змістом **світоглядно-виховної** функції макроекономіки є формування економічного мислення, економічної психології та економічної культури людей.

Методологічна функція полягає в тому, що наукові уявлення про механізм функціонування національної економіки та поняттєво-категоріальний апарат, які розробляє макроекономіка, використовують інші економічні науки.

Основні сфери дослідження макроекономіки

- Макроекономіка як наука особливу увагу приділяє чотирьом сферам національної економіки—
 - виробництва,
 - зайнятості,
 - цін
 - зовнішньоекономічних зв'язків

та впливу **стабілізаційної політики** на поведінку економічних суб'єктів, а відтак на ефективність функціонування національної економіки.

Усі країни намагаються досягти *макроекономічної стабільності*, яка означає,

- *економічне зростання* — виробництво більшої кількості та ліпшої якості товарів і послуг.
- *повну зайнятість* — забезпечення робочими місцями усіх тих, хто бажає і здатний працювати.
- *стабільний рівень цін*, тобто уникнення значного їх зростання.
- *досягнення рівноваги у зовнішньоекономічних зв'язках* — стабільного курсу національної валюти, розумного балансу міжнародної торгівлі та міжнародних фінансових операцій.

в) макроекономіка і стабілізаційна політика

- Для подолання макроекономічної нестабільності уряд проводить відповідну **стабілізаційну політику**, під якою розуміють *цілеспрямовані заходи держави, що скеровані на зміну обсягу національного виробництва, доходів, рівня зайнятості, інфляції та інших параметрів національної економіки за допомогою різних інструментів, таких як податки, державні видатки, пропозиція грошей, квоти та ін.*
- Макроекономіка аналізує чотири основні види макроекономічної політики — **фіскальну, монетарну, політику доходів та зовнішньоекономічну політику.**

Фіскальна політика пов'язана з формуванням державного бюджету;

Податки і державні видатки – це основні знаряддя фіскальної політики.

Податки поділяють на **прямі** й **непрямі**.

Прямі податки стягуються безпосередньо з індивідів та фірм, а **непрямі** накладаються на товари і послуги.

До **податкової системи** кожної країни належать:

- **суб'єкти** оподаткування (ті, хто сплачує податки);
- **об'єкти** оподаткування (прибуток підприємств, заробітна плата, вартість майна, кількість землі тощо);
- **одиниця оподаткування** (одиниця виміру об'єкта оподаткування);
- **податкова ставка** (величина податку на одиницю оподаткування).

Державний бюджет України містить шість основних **напрямів видатків**:

- 1) **національна оборона;**
- 2) **утримання державного апарату;**
- 3) **фінансування бюджетного сектора економіки;**
- 4) **соціальні видатки;**
- 5) **фінансування розвитку економіки;**
- 6) **проценти за державний борг.**

Уряд використовує три способи для збалансування державного бюджету – **підвищення податків, сеньйораж та державні позики.**

Фіскальна політика – це заходи уряду, спрямовані на зниження безробіття та інфляції й досягнення природного обсягу виробництва через зміну державних видатків, рівня оподаткування або через одночасне поєднання обох цих заходів.

Монетарна політика – це вплив центрального банку на кількість грошей у національній економіці для досягнення макроекономічної стабільності.

Для проведення монетарної політики центральний банк використовує такі знаряддя:

- 1) **норму резервування;**
- 2) **облікову ставку;**
- 3) **операції на відкритому ринку.**

Норма резервування – це відсоток депозитів, який комерційні банки повинні тримати в центральному банку у вигляді обов'язкових резервів.

Облікова ставка – це процентна ставка, за якою центральний банк надає позики комерційним банкам.

Операції на відкритому ринку стосуються купівлі та продажу центральним банком державних цінних паперів.

Зовнішньоторговельна політика – це заходи держави, які покликані впливати на обсяги зовнішньої торгівлі.

Розрізняють два основних види зовнішньоторговельної політики – **протекціонізм** і **фритредерство**.

Протекціонізм – це політика захисту національних виробників від конкуренції іноземних товарів.

Фритредерство – це торгівля з незначними митними та немитними бар'єрами або взагалі без них.

Найпоширенішими знаряддями протекціонізму є обмеження імпорту за допомогою **мита** та **квот**.

Для захисту національного виробника держава може також **стимулювати експорт**.

Будь-який метод обмеження зовнішньої торгівлі знижує рівень добробуту.

4. Методологія макроекономічного аналізу

а) наукове абстрагування. Моделювання як метод макроекономічного аналізу. Ендогенні та екзогенні змінні макроекономічних моделей

Макроекономіка як складова аналітичної економії (економічної теорії) використовує її **інструментарій** дослідження.

Основний метод дослідження в аналітичній економії є **наукове абстрагування**. Суть цього методу полягає в тому, що досліджуючи певний економічний об'єкт або процес, **відділяють його випадкові, швидкоплинні чи другорядні ознаки від усталених і типових.**

Метод наукового абстрагування часто називають **логічним методом.**

Першим кроком до економічного знання є спостереження і вивчення даних економічної історії.

У такий спосіб виявляються і нагромаджуються факти про явища і процеси економічного життя.

Збирання фактів називають **описовою**, або **емпіричною**, **аналітичною економією**.

Економічний аналіз передбачає систематизацію, тлумачення й узагальнення фактів. У процесі економічного аналізу формулюються економічні поняття й категорії, закони й теорії.

Під **категорією** розуміють узагальнені логічні поняття, що відбивають сутнісні зв'язки реальної дійсності.

Теорія – це сукупність положень, що пояснюють явища господарського життя.

Економічні закони відображають сталі причинно-наслідкові зв'язки між економічними явищами і процесами.

Важливим напрямом наукового абстрагування є моделювання.

Економічна модель – це спрощене відображення економічної дійсності, абстрактне узагальнення відповідних фактичних даних.

У макроекономічних моделях використовують два види змінних – **ендогенні** та **екзогенні**. **Ендогенні** – це змінні, які модель намагається пояснити. **Екзогенні** – це змінні, які модель бере як дані. До екзогенних змінних найчастіше відносять державні видатки, ставки оподаткування, величину пропозиції грошей.

Графіки є зручним та інформативним знаряддям ілюстрації **залежностей** між економічними змінними.

Між двома змінними є **пряма** залежність, коли їхні значення змінюються в одному і тому ж напрямі, і **обернена**, коли у протилежному напрямі.

Пряма залежність зображається на графіку у вигляді висхідної лінії, а **обернена** – у вигляді спадної лінії.

Нахил прямої лінії є відношення між будь-якими двома точками. Нахил висхідної лінії є додатним, а нахил спадної лінії – від'ємним. Нахил горизонтальної лінії дорівнює нулеві, нахил вертикальної лінії – безмежності.

б) макроекономічні показники. Номінальні і реальні змінні

Макроекономісти використовують велику кількість статистичних показників.

Натуральні показники вимірюються у фізичних одиницях, а **вартісні** – у грошах.

Вартісні показники можуть визначатися у постійних або поточних цінах.

Постійна – це ціна базового року.

Показники також поділяють на **абсолютні** (натуральні та вартісні) та **відносні**, визначені у відсотках.

Особливо важливе значення в аналітичній економії має поділ показників на **запасові** й **потокові** та **номінальні** й **реальні**.

- **Запасові** – це показники, які вимірюють кількість чого-небудь у певний момент часу.
- **Потокові** – це показники, що вимірюють кількість чого-небудь за одиницю часу, в економіці здебільшого за рік.

В економіці часто існує певний взаємозв'язок між показниками запасу і потоку.

- По-перше, **запас** дорівнює **нагромадженню** за певний період часу **потокам**.
- По-друге, **потік** дорівнює **різниці між запасами** на початок і кінець періоду.

Ось декілька прикладів взаємопов'язаних поточкових і запасових показників:

- Майно особи – запас; її дохід і видатки – потік.
- Обсяг капіталу в національній економіці – запас; обсяг інвестицій – потік.
- Державний борг – запас; дефіцит бюджету – потік.
- Кількість безробітних – запас; кількість людей, що втрачають роботу – потік.

- Усі змінні, що виміряні у фізичних одиницях, називають **реальними змінними**.
- До реальних змінних відносять **кількісні змінні** – наприклад, обсяг капіталу та **відносні ціни** – наприклад, реальна заробітна плата, реальна процентна ставка. І кількісні змінні, і відносні ціни мають спільну рису: вони вимірюють фізичну (а не грошову) кількість.
- **Номінальні змінні** виражаються у грошах – наприклад, номінальна зарплата.

В аналітичній економії часто аналізують реальні змінні без врахування грошей, тобто номінальних змінних.

- **Теоретичне відокремлення реальних і номінальних змінних називають класичною дихотомією**.

Класична дихотомія дозволяє вивчати реальні змінні, залишаючи осторонь номінальні.

- Відсутність впливу грошей на реальні економічні змінні називають **нейтральністю грошей**.

- Макроекономічні моделі класифікують за періодами часу, стосовно яких їх використовують, і відносять до трьох часових груп – **короткострокового періоду**, **довгострокового періоду** і **тривалого періоду**.
- **Короткостроковий** – це період, в якому ціни є негнучкими, і тому ресурси можуть не повністю використовуватися у виробництві. Тривалість цього періоду кілька місяців чи рік-два.
- **Довгостроковий** – це період, в якому ціни є гнучкими, а ресурси повністю використовують у виробництві. У цьому періоді обсяги капіталу та праці є незмінними, як і рівень технології, яку використовують для перетворення ресурсів у готові вироби. Тривалість довгострокового періоду кілька років або й ціле десятиліття.
- **Тривалий** – це період, упродовж якого обсяги ресурсів і наявна технологія змінюються. Протяжність тривалого періоду становить декілька десятиліть.

Пастки на шляху економічного пізнання

- Процес дослідження економічних проблем ускладнюється через виникнення багатьох логічних пасток.
- **По-перше**, у процесі дослідження взаємозв'язків причин і наслідків в економіці можна Той факт, що подія А відбувається *сдійти помилкового висновку, нібито те, що передувало досліджуваному явищу, є його причиною.* раніше, ніж подія В, ще не доводить, що подія А спричинила подію В. Зробити висновок, що "*після тієї події*" уже означає "*внаслідок тієї події*", – це *груба логічна помилка, яку називають "post hoc"*. В економіці причинно-наслідкові зв'язки не самоочевидні, й економістові-аналітику слід добре подумати, перш ніж зробити висновок, що подія А спричинила подію В, бо передувала їй.

- По-друге, в аналітичній економії стикаємось із *проблемою співвідношення частини й цілого*. Тут можлива логічна *помилка композиції*. Вона трапляється тоді, коли те, що є *правильним для індивіда або частини, вважають безумовно правильним для групи або суспільства загалом*. Так само й те, що здається корисним для всіх, може бути шкідливим для окремих осіб.

П. Семюелсон наводить кілька прикладів таких парадоксів:

- футбольні вболівальники підводяться з місця під час небезпечних моментів в матчі, щоб ліпше бачити поле; та коли встають всі, то ліпше не буде видно нікому;
- якщо всі фермери працюють сумлінно, а природні умови також сприяють доброму врожаєві, то дохід окремої ферми знизиться;
- спроби індивідів заощаджувати більше в роки глибокого і тривалого економічного спаду можуть зменшити розмір заощаджень в національній економіці загалом.

- По-третє, в аналітичній економії *не можна допускати спрощеного однофакторного тлумачення економічних явищ і процесів*. Більшість цих явищ і процесів спричиняють багато чинників, що діють одночасно. Тому для вивчення економічних явищ треба застосовувати не одно-, а багатофакторний аналіз. Проте такий підхід аж ніяк не заперечує можливості вивчення дії одного з чинників.
- Економісти в дослідженнях широко використовують припущення "*ceteris paribus*", або "*за інших рівних умов*". Це припущення означає, що всі чинники, за винятком того, який в цей момент розглядається, залишаються сталими. Такий підхід полегшує процес аналізу завдяки вичлененню досліджуваного зв'язку. Застосовуючи в аналізі припущення "за інших рівних умов", економіст-аналітик дещо спрощує реальну економічну картину, але це дає змогу не брати до уваги несуттєві у цьому разі чинники.

- По-четверте, в економічному аналізі *важливо уникати суб'єктивізму*. Теорія є могутнім знаряддям організації фактів. Однак одні і ті ж самі факти можна пояснювати по-різному, залежно від того, які "теоретичні окуляри" обрали дослідники.
- Коли ми ще молоді, наш розум відкритий до нових ідей, нових понять. На жаль, із часом, пізнаючи навколишній світ і впорядковуючи свої знання, ми стаємо їхніми в'язнями. Так і з ученими. Вони, як й інші люди, стають в'язнями своїх теоретичних знань. Ось чому наука належить молодим. Старші "знають" надто багато речей, які з часом стали неправильними, але від яких вони не можуть відмовитися.

- Для ілюстрації цього парадоксу наведемо слова славетного фізика, творця революційної квантової теорії, лауреата Нобелівської премії Макса Планка. “Життєвий досвід, – казав він, – дав мені змогу зрозуміти дивовижний, на мій погляд, факт. Нова наукова істина не утверджується через сприйняття її противниками. Швидше ця істина утверджується, бо її опоненти померли, а нове покоління подорослішало й добре обізнане з нею”.
- Отже, маємо пам’ятати про немінучий суб’єктивізм у власному підході, тому намагаймося бути лояльними до поглядів, які відрізняються від наших.

Економічне сприйняття

- Економісти застосовують методи, спільні для всіх природничих і суспільних наук. Дослідники в усіх галузях знання намагаються уникнути розглянутих вище помилок. Отже, економісти не думають по-особливому. Проте вони аналізують речі з позиції особливого сприйняття – *економічного сприйняття*. Економічне сприйняття ґрунтується на декількох дуже важливих і тісно пов'язаних між собою обставинах: 1) обмеженість благ; 2) раціональна поведінка; 3) порівняння вигід і витрат.
- Як уже зазначалося, *ресурси суспільства обмежені*. Звідси випливає, що обсяги товарів і послуг, які виробляють також обмежені. Ця обмеженість зумовлює потребу вибору. Ми “не можемо мати всього”. Якщо ні, то що ми маємо вибрати?

- Економісти виходять з того, що люди вибирають, керуючись раціональною поведінкою. Інакше кажучи, *індивіди ухвалюють раціональні рішення, щоб найповніше досягти власних цілей*. Наприклад, споживачі намагаються витратити свої доходи раціонально, щоб отримати найбільшу вигоду або задоволення від товарів і послуг, які купують.
- Раціональна поведінка означає, що люди здійснюватимуть різний вибір. Вибір ґрунтується на різних можливостях та інформації.

- Раціональні рішення можна ухвалити лише *порівнянням граничних вигід і граничних витрат*. Граничний означає додатковий. Наприклад, фірми безперервно вирішують питання: чи наймати ще додатково працівника (працівників), чи навпаки, зменшити кількість працівників.
- Ухвалюючи рішення, фірма порівнює додатковий виторг від продажу продукції, яку створять додаткові працівники, із додатковими витратами на їх наймання (зарплата додаткових працівників та інші витрати).
- Якщо граничні вигоди перевищують граничні витрати, то вибір є раціональним. Якщо, навпаки, граничні витрати перевищують граничні вигоди, то вибір нераціональний.

- Уряд на національному рівні постійно ухвалює рішення, що ґрунтуються на врахуванні граничних вигід і витрат. Більші видатки на охорону здоров'я означають менші видатки на житло для тих, хто його потребує, на допомогу безробітним або скорочення витратів на національну оборону.
- Отже, у світі обмежених ресурсів та можливостей раціональні рішення ґрунтуються на порівнянні граничної вигоди від певного конкретного вибору і граничних витрат унаслідок відмови від чогось іншого.

в) філософія та історія макроекономіки

- Макроекономіка є однією з наймолодших економічних наук, але ця галузь не виникла раптово, а є продуктом тривалої еволюції. Макроекономічні ідеї починають складатися ще у Середньовіччі з формуванням централізованих національних держав. Першою теоретичною концепцією, яка містила макроекономічні уявлення, був меркантилізм. Макроекономічну спрямованість мали дослідження фізіократів. Важливим етапом у становленні макроекономічної науки стали дослідження класичної школи. Вагомий внесок у створення нової макроекономічної теорії зробив Дж. М. Кейнс.

Історія формування макроекономіки як науки

- Глибоке засвоєння аналітичної економії (та макроекономіки зокрема) пов'язане з пізнанням її історичних джерел та закономірностей розвитку.
- Жодна галузь науки не виникла раптово. Кожна є продуктом тривалої еволюції, нагромадження якісних ознак, постійного пошуку. Аналітична економія постала внаслідок пошуку відповідей на запитання “Від чого залежить добробут людей”.

- Нерідко твердять, що економічна наука належить до порівняно молодих видів наукового знання, зокрема в університетах її почали вивчати лише в період нової історії наприкінці XVII-початку XVIII ст. Насправді аналітична економія сягає дохристиянської доби, її коріння можна віднайти у працях мислителів Давньої Греції та Риму, Єгипту й Китаю.
- Так, у давногрецьких творах можна виявити досить важливі економічні ідеї та міркування на господарські теми, що відображали ознаки натурального господарства, яке ґрунтувалося на праці рабів.
- Сам термін “економіка” вперше вжили давні греки: Ксенофонт (430-355 до Р. Х.) й Арістотель (384-322 до Р. Х.). Цей термін походить від двох грецьких слів: *ойкос*, що означає *дім, господарство*, і *номос* – *закон, учення*. Суть економіки, за грецьким філософом Ксенофонтом (йому приписують авторство цього терміна), – це *мистецтво ведення домашнього господарства*.

- **Середньовіччя** на перший погляд видається періодом глибокої кризи у розвитку науки. Однак несправедливо і необ'єктивно вилучати його із контексту еволюції економічної думки, хід якої ніколи не припинявся.
- До речі, цього вимагала практика господарювання, яка щораз більше мусила зважати на гроші, ціни, кредити, лихварство тощо.
- **Формування національного ринку і національної економіки, розвиток ремесел, торгівлі, поглиблення суспільного поділу праці вагомо вплинули на розвиток економічних знань.**

Меркантилізм

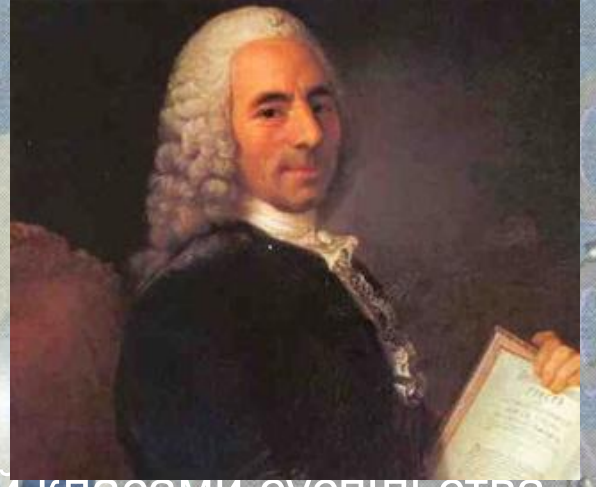
- В епоху Середньовіччя сформувалась теоретична концепція, яку нині називають *меркантилізм*. Термін “меркантилізм” (від італ. *mercante* – торговець, купець) запровадив Адам Сміт.
- Виникнення і розвиток меркантилізму пов’язані з істотними змінами в суспільній свідомості щодо **уявлень про багатство і його джерела**.
- Якщо до епохи Відродження суспільно прийнятним і схвальним було уявлення про людину як героя-завойовника з властивими йому методами збагачення (завоювання, пограбування), то за доби Відродження сформувалися нові уявлення про багатство та його джерела. Наперед вийшли купець, ремісник, художник.
- Теоретичною концепцією, яка обґрунтувала нові уявлення про багатство та його джерела, і був меркантилізм.

- Епоха Середньовіччя – це час формування і розвитку національних держав, націй.
- Різні народи і держави поглиблювали економічні стосунки. Найважливішою формою цих стосунків була зовнішня торгівля, а роль грошей виконували благородні метали.
- Меркантилісти з'ясовували, що саме веде до збагачення країни – перевищення експорту над імпортом, нагромадження золота й срібла чи дешева національна валюта.

- На думку меркантилістів, економічною політикою, що сприяла зростанню національного багатства, був **протекціонізм** – обмеження доступу іноземних купців до внутрішнього ринку, наприклад, через запровадження високого мита.
- Водночас ці заходи мали доповнюватися **стимулюванням вивозу готової продукції й захистом національного купецтва на зовнішніх ринках.**
- Така політика, на думку меркантилістів, забезпечувала перевищення експорту над імпортом і приплив золота до країни. Вважалося, що держава стає багатшою, коли володіє більшою кількістю грошей.

Фізіократи

- Вагомий внесок в розвиток аналітичної економії зробили представники школи *фізіократів*.
- Термін “фізіократія” (влада природи) було запроваджено тим же Адамом Смітом.
- На відміну від меркантилістів, які вважали багатством гроші, фізіократи виходили з того, що багатством є продукти землі, а джерелом багатства є сільськогосподарське виробництво, а не торгівля.

- Основоположник школи фізіократів **Франсуа Кене** (1694-1774) розробив макроекономічну схему кругопотоку, так звану економічну таблицю, яка відображала рух продуктів між основними секторами національної економіки й класами суспільства.
- Усе суспільство Ф. Кене розділив на **три класи**: 1) продуктивний (фермери і наймані сільськогосподарські працівники); 2) клас земельних власників; 3) непродуктивний клас – люди, зайняті за межами сільського господарства.
- Усі три класи перебувають між собою в економічній взаємодії. Економічна таблиця (така назва і головного твору фізіократів “**Економічна таблиця**” Ф. Кене (1758)) давала уявлення про механізм функціонування національної економіки.
- **Фізіократи вважали, що уряд не повинен втручатися у природний хід економічного життя.** На думку Кене, завданням уряду є запровадження таких законів, які відповідали би природному економічному порядку.

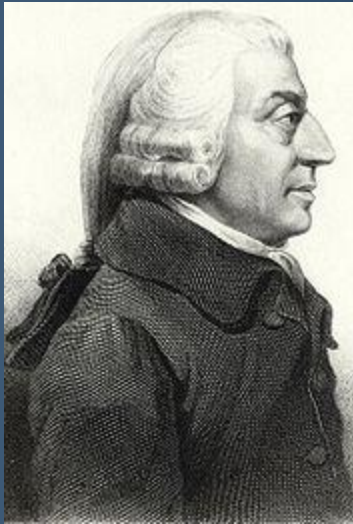
Класична школа

- Найважливішим етапом у становленні аналітичної економії стали дослідження **класичної школи**.
- Історична заслуга класичної школи полягає в тому, що вона пов'язала джерело багатства з працею.
- Прабатьком цієї школи вважають англійського економіста **Вільяма Петі (1623-1687)**, який уперше у світовій практиці дав оцінку національного доходу Англії. Джерелом багатства Петі вважав сферу виробництва.

До представників цієї школи належать

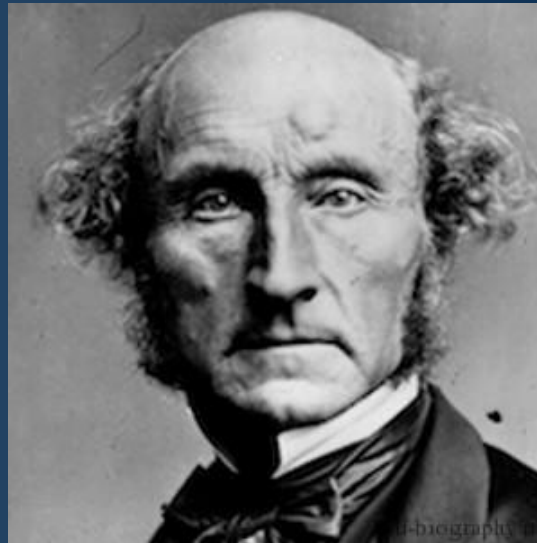
Адам Сміт (1723-1790),

Давид Рікардо (1772-1823),

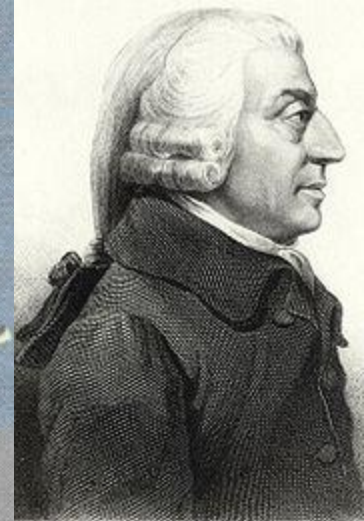

Томас Мальтус (1766-1834),

Джон Стюарт Міль (1806-1873).

Адам Сміт

- Класична школа пов'язана передовсім з іменем **Адама Сміта**, мабуть найвідомішого економіста усіх часів і народів.
- У своїй знаменитій праці **“Дослідження про природу і причини багатства народів”** (скорочено – “Багатство народів”, 1776 р.) він уперше підбив підсумки розвитку аналітичної економії.
- Сміт розглядав **аналітичну економію як учення про багатство та способи його збільшення**. Багатство нації втілене в продукції, яку споживає народ країни. **Джерело багатства А. Сміт убачав у поділі праці (спеціалізація працівників) та нагромадженні капіталу.**

- А. Сміту була близька ідея “природної гармонії” (рівноваги), що встановлюється в економіці стихійно, за відсутності державного регулювання, і є оптимальним режимом функціонування економічної системи.
- Згідно з ученням Сміта, ринкова система здатна до саморегулювання, в основі якого лежить особистий інтерес, пов’язаний з прагненням до отримання прибутку.
- Учений намагався збагнути економічну поведінку та економічну психологію людини. І сприйняв людину такою, якою побачив: егоїстичною, що дбає передовсім про “власну вигоду, а ніяк не про вигоди суспільства”. При цьому він зумів зберегти повагу до такої людини.
- Аналізуючи економічну поведінку людини і тиск конкуренції та ринку, учений зробив дивовижне відкриття, сформулювавши **теорію “невидимої руки” ринку**: коли людина виходить з власної вигоди, що природно, вона неминуче приходить до того, що віддає перевагу тому заняттю, яке найбажаніше суспільству.

- Адам Сміт також розвинув вчення про об'єктивні економічні закони, які керують господарською діяльністю.
- Він уперше визначив двояке завдання економічної науки: аналіз об'єктивної економічної реальності та з'ясування закономірностей її розвитку (**позитивна економіка**) і вироблення рекомендацій для економічної політики держави та ділових одиниць (**нормативна економіка**).

- А. Сміт – не лише геніальний економіст. Його праці виходять за межі економічного знання – він піднісся до рівня методології пізнання світу. Запропонована ним парадигма у сучасних умовах перетворилася на могутнє знаряддя в багатьох галузях знання. З відстані двох сторіч дивують не помилки видатного вченого, а глибина його спостережень.
- Теорію А. Сміта високо оцінили його сучасники й наступні покоління економістів. Вона істотно вплинула на розвиток аналітичної економії і стала своєрідною біблією ринкової економіки.

• З другої половини XIX ст. розвиток економічної думки пішов трьома принципово відмінними напрямками. Спадщина класичної школи стала фундаментом для:

- марксистської політекономії
- неокласичного напрямку
- історичного напрямку.

Марксистська політекономія

- *Марксистська*, або *ліворадикальна політекономія*, передовсім представлена працями **К. Маркса** (1818-1883) та **Ф. Енгельса** (1820-1895).
- Головний твір ліворадикальної політекономії – “Капітал” **К. Маркса**, перший том вийшов у світ у 1867 р. К Маркс був проникливим мислителем-економістом, одним з найвизначніших аналітиків економічних проблем.
- У своїй головній праці “Капітал” він уперше **наголосив на нестабільності ринкової економіки, або капіталізму та несправедливому розподілі доходів.** В умовах економічних потрясінь та соціальних катаклізмів середини і другої половини XIX ст. він розвинув макроекономічну концепцію, згідно з якою **ринкова економіка є марнотратною і експлуаторською, яка прямує до своєї загибелі.** Проте економічні ідеї К. Маркса виявилися нежиттєздатними. Наприкінці XX–початку XXI ст. їх популярність істотно знизилася.

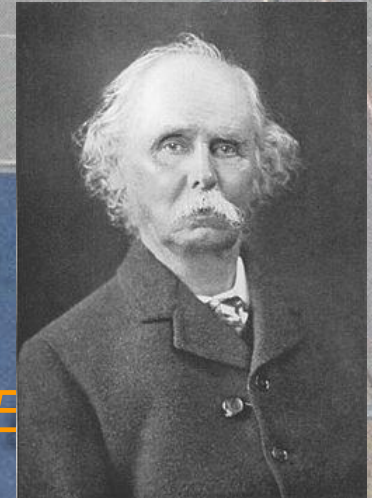
Історичний напрям

- **Історичний напрям** (В. Рошер, В. Гільденбрант, Л. Brentано, В. Зомбарт та ін.), основи якого були закладені ще в середині XIX ст., намагався заперечити твердження класиків про те, що господарське життя складається відповідно до об'єктивних економічних законів.
- Представники цього напрямку вважали, що **таке життя** регулюється не механізмами ринку, а притаманними кожній нації історично сформованими соціальними інститутами, серед яких вирішальна роль належить державі. Соціально-економічний розвиток країни вони тлумачили як вияв національного духу. Нині цей напрям аналітичної економіки розвивають **інституціоналісти**.

Неокласичний напрям

- Найпродуктивнішим виявився неокласичний напрям.
- У працях представників цього напрямку **кількісний економічний аналіз переважає над якісним**, а в центрі їх уваги перебуває аналіз тих умов, за яких виробники і споживачі максимізують свій добробут в умовах обмежених ресурсів.
- При цьому в аналізі виходять із суб'єктивних оцінок економічних суб'єктів.
- Створені неокласиками інструменти аналізу – еластичність попиту, надлишок споживача, ціна рівноваги, відмінність між короткостроковим і довгостроковим періодами, граничні величини, взаємозалежність ринків є нині основними знаряддями економічного аналізу.

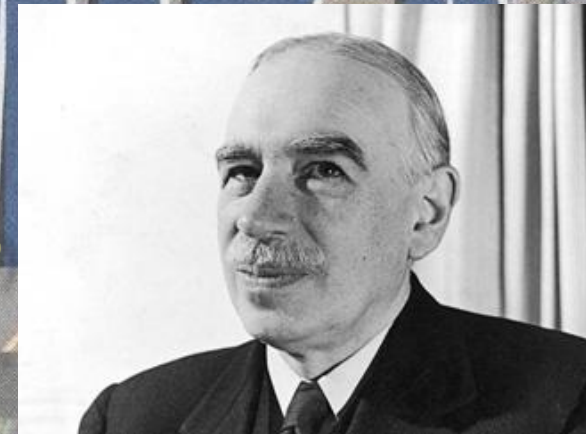
- Унаслідок змін в економічному аналізі, запропонованих неокласиками, змінюється і назва самої галузі економічного знання.
- В англomовних країнах замість старої назви „*political economy*” (політична економія) використовують нову назву „*economics*” (в українському перекладі – аналітична економія).
- Нову назву цій галузі знання дав видатний англійський економіст, фундатор неокласичного напрямку **Альфред Маршал** (1842-1924).
- У 1890 р. вийшла в світ його праця „*Principles of Economics*” (Принципи аналітичної економії).
- Щоправда, в окремих університетах України і світу досі використовують стару назву цієї науки – політична економія.

- На зламі XIX–XX ст. економічній науці стали відомі імена таких видатних учених-неокласиків як **Леон Вальрас** (1834-1910), **Вільфредо Парето** (1848-1923), **Карл Менгер** (1840-1921), **Євгеній Бем-Баверк** (1851-1914), **Фрідріх Візер** (1851-1926), **Артур Пігу** (1877-1959) та ін.
- У працях цих економістів були остаточно сформовано принципи теорії граничної корисності, яка означала принципово інший погляд на вартість, ціну, попит і пропозицію і т. д.
- Неокласики розвинули складову аналітичної економії, яку нині називають **мікроекономікою**.
- Загалом неокласики намагались довести саморегулятивний характер ринкової економіки, спроможність ринкового механізму швидко відновлювати порушену в економіці рівновагу.

Дж. М. Кейнс і кейнсіанство

- Велика депресія 1929-1933 рр. не підтвердила одного з постулатів неокласиків – здатності ринкової економіки швидко повертатися до повної зайнятості після збурень і потрясінь.
- Аналітична економія почала інтенсивно досліджувати умови забезпечення економічної рівноваги національної економіки загалом та напрями підвищення ефективності функціонування економічних систем.
- Принципи нової макроекономічної теорії були сформульовані видатним економістом **Дж. М. Кейнсом** (1883-1946) у його праці „Загальна теорія зайнятості, процента і грошей” (1936).

- Кейнс піддав гострій критиці неокласичну школу, яка твердила, що ринкові ціни здатні автоматично встановлювати рівновагу в економіці.
- Він висунув тезу про те, що ринкова рівновага – це ще не благо для економіки.
- Річ у тім, що рівновага в національній економіці може досягатися за неповної зайнятості, і для її усунення необхідне втручання держави у вигляді стимулювання сукупного попиту.
- Макроекономічні ідеї Кейнса справили глибокий вплив на подальший розвиток аналітичної економії та на економічну політику.

- Кейнсіанський підхід до механізму функціонування національної економіки мав великий успіх з кінця 40-х до 60-х років XX ст.
- Однак на початку 1970-х років виявилося, що кейнсіанські рецепти стимулювання сукупного попиту не завжди дають бажаний результат.
- Намагання державних мужів у ці роки збільшенням сукупного попиту подолати економічний спад не призвели до зростання обсягу національного виробництва, а лише посилили інфляцію.
- Вперше у світовій практиці виникла так звана **стагфляція** – поєднання спаду виробництва та інфляції. Це підірвало позиції кейнсіанської теорії.

- Особливе місце в аналітичній економії займає **неоліберальна школа** з її концепцією „соціального ринкового господарства”.
- Найяскравішими представниками цієї школи є австро-американський економіст **Август Фрідріх фон Гайек** (1899-1992) та австрійський економіст **Людвіг фон Мізес** (1891-1973).
- Упродовж всього свого творчого життя ці вчені були **проти державного втручання в економіку, обґрунтували необхідність свободи в господарській діяльності, попереджували про небезпеку надмірної зарегульованості національної господарки, яка непомітно для її послідовників веде до тоталітаризму.**
- Погляди економістів цього напрямку були особливо популярними після Другої світової війни у країнах Західної Європи, зокрема у Німеччині.

- У 70-х роках ХХ ст. на чільне місце знову вийшов неокласичний напрям, представники якого виходять з того, що потрібно обмежити втручання держави в економіку для забезпечення свободи дій ринкових сил.
- Найважливішими напрямками неокласичної концепції в сучасних умовах є:
- *монетаризм* (чиказька школа на чолі з Мілтоном Фрідманом), представники якого акцентують на тому, що всі значні зміни в господарському житті, пов'язані передовсім з емісією грошей, тобто зі змінами в кількості грошей в національній економіці;

- **теорія раціональних сподівань** (наукова школа, яка сформувалась у 1970-1980 роках, а найвідомішим її представником є **Роберт Лукас**. Суттєвий внесок в розвиток цієї концепції здійснили також Т. Сарджент, Н. Воллес, Дж. Лонг, Ч. Плоссер та Е. Прескотт).
- Основні постулати цієї школи полягають в тому, що **сподівання (очікування)** відіграють важливу роль у національній економіці, бо впливають на поведінку усіх учасників ринкового процесу;
- **економічні суб'єкти поведуться раціонально** на підставі усієї наявної інформації;
- **макроекономічна політика не може вплинути на реальні економічні змінні;**

- *економіка пропозиції* (теорія, що завоювала популярність наприкінці 1970-х-початку 1980-х років).
- Її відомі прихильники - *А. Лаффер, Р. Мандель, М. Фелдстайн, М. Боскін*
- Одним із головних постулатів теорії „економіки пропозиції” є стимулювання приватної ініціативи і підприємництва і звуження втручання держави в господарське життя.
- Інші важливі постулати цієї теорії: *зниження податків, скорочення державних видатків тощо.*

Внесок українських вчених у розвиток макроекономіки

- На самостійне опрацювання!

в) філософія та історія макроекономіки

Філософія макроекономіки – це сукупність принципів, тобто складових, побудови найефективнішої та стабільної економічної системи.

Існують три основні філософії макроекономіки – **класична**, **кейнсіанська** та **марксистська**.

Прихильники **класичної** (ліберальної) філософії вважають, що лише приватна власність є ефективною, а ринковий механізм збалансовує національну економіку, створює найкращі умови для економічного зростання та забезпечує справедливий розподіл доходів.

Стрижнем **кейнсіанської** філософії макроекономіки є те, що ринкова система не має автоматичного механізму, який забезпечує повну зайнятність ресурсів.

Згідно з **марксистською** філософією макроекономіки, усі економічні системи які ґрунтуються на товарній формі виробництва і приватній власності, є неефективним, несправедливим, втіленням хаосу й нерівності.

Філософія економіки	Тип і форма власності	Спосіб досягнення рівноваги, збалансованості економіки	Спосіб розподілу виготовлених життєвих благ
Класична (лібералізм)	Приватна	Макроекономічну збалансованість і ринкову стабільність забезпечує ринковий механізм (саморегулювання ринку)	Проти перерозподілу доходів, оскільки рівність підриває економічні стимули
Кейнсіанська	Ефективними є і приватна, і державна власність	Обґрунтовується доцільність і неминучість державного регулювання ринкової економіки	За перерозподіл доходів на користь найменш забезпечених верств населення, оскільки це збільшує ефективний попит
Марксистська	Державна	Найефективнішу організації національної економіки забезпечує централізоване державне планування	Зрівняльний розподіл доходів

а) Двосекторна модель кругопотоку ресурсів, продуктів і доходу

Заощадження, інвестиції та фінансові ринки у схемі кругопотоку

Схема кругопотоку з урахуванням державного й зарубіжного секторів

